

3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — Изд. 2-е. — М.: Политиздат, 1977. — 304 с.
4. Психология и педагогика. Учеб. пособие / Под ред. А. А. Бодалева, В. И. Жукова, Л. Г. Лаптева, В. А. Слостенина. — М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. — 585 с.
5. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. посібник. — К.: Вища школа, 2005. — 239 с.
6. Щєдровицький Г. П. Организационно-деятельностная игра. Сборник текстов (2) / Из архива Г. П. Щєдровицького. — Т. 9 (2). — М.: Наследие ММК, 2005. — 320 с.
7. Яценко Т. С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися: Книга для учителя. — К.: Освіта, 1993. — 208 с.

Нєля ГЛУЗМАН

ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-ТВОРЧИЙ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті обґрунтовується необхідність особистісно-орієнтованого й індивідуально-творчого підходів до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, визначені умови та дидактичні принципи їх успішної реалізації.

Реформування національної освіти в останні роки розгортається переважно у напрямку зміни її змісту, створення варіативних програм навчання й умов для функціонування та розвитку різних типів навчальних закладів. Проте за їх допомогою не можна показати всю складність гуманізації освіти як соціально-педагогічного явища, сформувати уявлення про гуманістичну стратегію і тактику в навчанні й вихованні. Це певною мірою стримує розвиток професійної підготовки вчителя початкових класів на сучасному етапі. Практичне вирішення цієї проблеми прогресивна педагогічна думка завжди пов'язувала з ідеєю розвитку особистості в процесі педагогічного навчання.

У сучасній навчальній парадигмі в початковій школі чільне місце посідає особистісно-орієнтована компонента процесу освіти. Початкова освіта покликана допомогти реалізувати здібності кожного й створити умови для індивідуального творчого розвитку дитини.

Сучасний вчитель початкових класів — це педагог, який усвідомлює сутність і мету навчальної діяльності в сучасній школі, має власну освітню позицію; вміє скласти цілісну навчальну програму; може бачити індивідуальні здібності учнів і вибудовувати навчання відповідно до них; володіє формами та методами супроводжуючого навчання; здатний змінювати завдання уроку відповідно до реальності; вміє підготувати якісну характеристику навчальних змін учня; здібний до особистісного творчого зростання, діяльності рефлексії. Підготовка такого вчителя є завданням педагогічних ВНЗ, зокрема університетів.

Засвоєння педагогіки розвитку ефективно може здійснюватися в режимі освіти педагога, ухвалення ним особистісно-орієнтованої розвиваючої моделі сучасної початкової школи. Не можна змусити педагога займатися розвивальним навчанням, оскільки можлива дискредитація методів розвиваючого навчання.

У такій ситуації зростають вимоги до якості професійної підготовки вчителів початкових класів. У результаті аналізу результатів психолого-педагогічних досліджень з проблеми вдосконалення професійної підготовки вчителів у ВНЗ стало очевидним, що традиційні форми навчання майбутніх педагогів, які використовуються в системі університетської педагогічної освіти (лекції, практичні заняття, семінари), мають найчастіше репродуктивний характер і впливають тільки виключно на когнітивні структури особистості студента. Також недостатньо враховуються: об'єктивні тенденції, властиві загальному розвитку освіти; зростання діагностичності в постановці цілей і оцінки результатів навчання; підвищення інтенсивності навчання на основі використання сучасних педагогічних технологій; розробка й впровадження освітніх стандартів, які забезпечують їх досягнення шляхом навчально-методичних модулів; інтеграція й диференціація навчальних курсів, рівнів закладів освіти; посилення індивідуально-творчої засади освіти.

Метою нашої статті є аналіз особистісно-орієнтованого та індивідуально-творчого підходів до професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів в університеті як ефективного засобу реалізації сучасних цілей освіти.

За останній період проблема підготовки вчителя у педагогічному ВНЗ досліджувалась у таких аспектах:

- професіограма праці вчителя (О. Г. Мороз, О. В. Киричук, А. А. Вербицький, Н. В. Кузьміна, В. О. Сластьонін, О. І. Щербаков);
- психолого-педагогічні основи успішної професійної діяльності вчителя (Ш. О. Амонашвілі, О. П. Кондратюк, В. А. Карановський, А. Н. Чалов);
- методичні пошуки шляхів і засобів ефективного професійного становлення вчителя в умовах педагогічного ВНЗ (Є. І. Білозерцев, Л. Ф. Спірін, Р. І. Хмелюк);
- динаміка процесу формування готовності випускників вищої школи до професійної діяльності (А. П. Войченко, В. Ф. Колупаєв, В. Н. Нікітенко);
- умови професійної майстерності майбутніх учителів (Ю. П. Азаров, Г. Р. Грінченко, І. А. Зязюн, О. В. Мудрик, Н. Г. Ничкало);
- висвітлення загальних питань проблеми формування особистості вчителя (С. У. Бондаренко, М. Б. Євтух, Л. В. Кондрашова, І. Ф. Кривonos, М. О. Лазарєв, Л. С. Нечипоренко, В. О. Сластьонін, Р. І. Хмелюк).

Підсумовуючи висновки багатьох дослідників, можемо стверджувати, що нові підходи до професійної підготовки майбутнього вчителя ставлять за основну мету особистість людини. Провідною є ідея розвитку людини. Вона ґрунтується на створенні необхідних умов для розвитку особистості, забезпеченні розвитку й саморозвитку системи освіти та професійної підготовки майбутнього вчителя в бік їх демократизації. Функції сучасної професійної підготовки майбутнього вчителя — соціально-гуманітарна, психолого-педагогічна, фахова, особистісно-орієнтована, практична.

Особистісно орієнтована функція підготовки забезпечує розвиток особистісних і професійних здібностей і якостей студентів, посилення його суб'єктивних функцій.

Ідея як особистісно-орієнтованого навчання, так і особистісно-орієнтованої підготовки майбутнього вчителя початкових класів постала в зв'язку з отриманням можливості й права кожного учня вибирати школу й профіль освіти, права на домашню освіту й освіту в недержавних ВНЗ, на прискорення навчання та навчання за індивідуальними планами. В зв'язку з цим майбутній вчитель має бути готовий до праці в особистісно-орієнтованому освітньому середовищі.

У наші дні питання особистісного підходу стало головним перехрестям педагогічних дискусій. Вони ставляться настільки гостро, що від них не можна відмовитись. Від множини рішень значною мірою буде залежати доля тих, хто навчається. Глобальною є проблема про вибір між природовідповідністю й педагогічним насильством. Учитель, котрий діє всупереч природному (особистісному) стану людини, чинить насильство над нею. Навчання, в якому однозначно домінує викладач, може стати гальмом у розвитку студента, оскільки воно не зважає на його суб'єктивність. В одного процес мислення проходить швидко, стрімко, а в іншого — повільно, та це не означає, що одна людина розумніша за іншу.

Мета особистісно-орієнтованого навчання полягає у створенні максимально сприятливих умов для розвитку особистості майбутнього вчителя початкових класів, виявлення та активного використання його індивідуальних особливостей у навчальній діяльності. Це повинно бути базовою орієнтацією викладача, яка визначає його позицію у взаємодії зі студентом. Кожен студент дивиться на світ, спираючись на власний суб'єктивний досвід, тож важливо викладачеві погоджувати нові поняття із таким досвідом. За традиційної системи навчання досвід студента сприймається як такий, що не відповідає вимогам сучасної вищої освіти, тоді як за гуманізованої освіти він розглядається як контекст навчання. Наприклад, повинні заохочуватись ініціативність, фантазія, вираження почуттів життєвих уявлень, нагромаджених поза навчальним закладом. Кожен студент прагне розкрити свій особистісний потенціал, що дала йому природа, і треба лише допомагати йому, створивши необхідні умови.

Особистісно-орієнтоване навчання спирається на положення, що тільки особистісно-значущі поняття засвоюються студентом. Картина світу, створена в наукових поняттях, існує об'єктивно, незалежно від людини. Це означає, що не всі поняття, навіть логічно обґрунтовані,

будуть студентом сприйняті. Навчання, за якого нові отримані знання не стали особистим досвідом студентів, веде до формалізації знань. Кожен студент має свої способи засвоєння нових знань. Для продуктивного виконання одного й того ж завдання різні студенти застосовують різні способи і прийоми. Для викладача важливо виявити ці способи, застосовуючи різноманітний дидактичний матеріал, який дозволяє студенту обирати особистісно значущі для нього способи навчання. За такого підходу кожен студент розглядається як окрема унікальна особистість.

При особистісно-орієнтованому навчанні, яке враховує і використовує максимально природні можливості людини, пізнавальна діяльність завдяки цьому піднімається на якісно новий рівень. Її джерелом стають не зовнішні вимоги, а власний суб'єктний досвід і власні пізнавальні мотиви, що поступово перетворюються в самостійну потребу в освіті й самоосвіті. Її об'єктом стає все ширше коло наукових знань і пов'язаних з ними узагальнених способів навчальної діяльності, а кінцевим результатом — все більш розвинена особистість студента, що завдяки своїй діяльності збагачується новим досвідом.

Індивідуально-творчий підхід припускає створення умов для самореалізації майбутнього вчителя початкових класів, виявлення й розвитку творчих можливостей, педагогічних поглядів, унікальної технології педагогічної діяльності, неповторного стилю педагогічної діяльності.

Розглядаючи сучасні принципи та підходи в гуманізації освіти, ми виокремлюємо індивідуально-творчий підхід, специфіка якого полягає в тому, що творчість повинна бути присутня в усіх змістовних компонентах навчально-професійної діяльності студентів, а його розвиток зумовлений врахуванням неповторності кожного із них. Індивідуально-творчий підхід у процесі підготовки майбутнього вчителя початкових класів спрямований насамперед на перетворення його свідомості, розвиток його здібностей, зумовлюючи успіх майбутньої педагогічної діяльності.

Його сутність — у розвитку індивідуально багатой, самобутньої його особистості, в поєднанні суспільного й особистісного сенсу.

Основне призначення індивідуально-творчого підходу полягає в створенні умов для самореалізації особистості майбутнього вчителя, виявленні й розвитку його творчих можливостей, власних педагогічних поглядів, неповторної технології діяльності.

Ми враховуємо структуру індивідуально-творчого підходу, яку в зв'язку з відбором змісту педагогічної підготовки майбутнього вчителя пропонує О. О. Абдулліна. Вона подає взаємозв'язок загального (ядра), особливого (доповнення з урахуванням специфіки факультету) й індивідуального (диференціація та індивідуалізація навчання і виховання).

Перший — це фундаментальні знання з педагогіки.

Другий — це дисципліни за вибором, факультативи з урахуванням специфіки факультетів, можливості вивчення альтернативних спецкурсів, які сприяють розвитку творчості майбутнього вчителя.

Третій — самостійна робота студентів за інтересами, спрямована на розвиток творчих здібностей, індивідуального стилю діяльності, надання можливості вільного вибору диференційованих завдань, що найбільше відповідають індивідуальним здібностям студентів.

Система професійної підготовки в педагогічному університеті є цілісним навчально-виховним процесом — і повинна бути належною й відповідати ознакам соціальної системи. Інваріантні аспекти системи визначають її структуру [6].

Інтерпретуючи концепцію В. В. Горшкової, в моделюванні й реалізації індивідуально-творчої підготовки майбутнього вчителя ми надаємо особливого значення триєдності й інтеграційному розвитку індивідуальних здібностей, активності і творчості. Активність визначає динаміку розвитку творчої індивідуальності майбутнього вчителя, формування його професійного потенціалу. Вона характеризується як інтегративна властивість особистості, що дозволяє діяти цілеспрямовано, мобільно оперувати способами діяльності, варіативно прогнозувати результати, критично впливати на педагогічний процес [4].

Творча діяльність є проявом як загальної культури особистості, так і її професійної культури, проте характеризує насамперед професійну майстерність фахівця.

Індивідуально-творча підготовка передбачає цілісну готовність майбутнього вчителя початкових класів, в структурі якої взаємопов'язані мотиваційна, творча, теоретична, практична підготовки. Мікроелементом моделі такої підготовки є навчально-освітнє завдання,

що свідомо й цілеспрямовано розв'язується кожним студентом в його навчальній і квазідіяльності. Творча індивідуальність розглядається як результативна ознака підготовленості майбутнього вчителя початкових класів.

Педагогічні умови здійснення індивідуально-творчої підготовки:

- впровадження практичної діагностики й прогнозування на кожному рівні цієї підготовки;
- погодження об'єктивних умов та індивідуальних особливостей студента через багаторівневу спільну цілеспрямованість, стратегію й варіативність багаторівневої підготовки;
- здійснення творчого діалогу як форми реалізації суб'єктивної взаємодії викладачів і студентів;
- проблематизація навчання й формування «проблемного бачення»;
- цілеспрямоване формування індивідуального стилю діяльності майбутнього вчителя;
- розвиток рефлексивної позиції викладачів і студентів у сумісній професійно-дослідницькій діяльності.

Аналіз важливих теоретико-методологічних підходів до феномена особистіно-орієнтованої професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів в університеті [8, 12, 26] дозволяє зробити висновок, що особливий та професійний розвиток вчителя в системі педагогічної освіти — це динамічний процес удосконалення професійно важливих якостей особистості й оволодіння технологією професійної діяльності.

Організаційно особистісний та професійний розвиток учителя в університеті є результатом його цілеспрямованого включення в професійну діяльність й підготовку до вирішення професійних завдань.

Психолого-акмеологічно особистісний та професійний розвиток учителя початкових класів — це процес кількісних та якісних змін психіки в рамках оптимального процесу саморозвитку й самореалізації. Він пов'язаний з удосконаленням розумових і фізичних можливостей, формуванням нових здібностей і психічних структур, які дозволяють учителю здійснювати новий для нього від діяльності, визначуваний вибраною професією.

У своєму змісті особистісно-професійний розвиток учителя означає на особистісному рівні самовдосконалення і розвиток відповідно до вимог вибраної професії. Воно включає особистісний досвід подолання труднощів і перешкод й самостійне досягнення успішних індивідуальних результатів професійного зростання як фахівця. Змістовне ядро цього процесу можна представити, на нашу думку, як синтез, органічну єдність *професійної ідентичності, професійної компетентності і готовності до творчо-перетворюючої діяльності*.

Професійна ідентичність учителя початкових класів — це необхідний ступінь професійного центризму та стійкої професійно-ментальної позиції, параметрами якого є константна, дистантність, сформованість образу «себе як професіонала».

Професійна компетентність учителя початкових класів — це інтеграційна якість особистості, що включає систему професійних знань (методологічних, психолого-педагогічних, дидактико-методичних, технологічних), ефективних професійних навичок і умінь, володіння сучасними алгоритмами та способами вирішення професійних завдань, які дозволяють здійснювати діяльність з високою продуктивністю.

Готовність вчителя початкових класів до творчо-перетворюючої діяльності — це інтеграційна освіта особистості, що включає потребу й здібності до зміни професійно-деяльнісних стереотипів у сфері змісту й структури початкової освіти, знання, апробація, усвідомлений вибір і творче застосування сучасних моделей і технологій навчання молодших школярів.

Вважаємо, що *педагогічними умовами* оптимізації особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя початкових класів та організації суб'єктно-розвиваючого навчання в університеті є:

- виявлення чинників та умов, які зумовлюють продуктивний особистісно-професійний розвиток особистості майбутнього вчителя початкових класів, вивчення специфіки особистісних змін на різних етапах професійної підготовки;
- проведення цілеспрямованої роботи з формування у студентів конструктивної концепції «Я–професійне». Основним механізмом такої роботи повинна стати зміна структури мотивації студентів через активізацію мотивів професійних досягнень, розвиток потреби в

самовизначенні, формування конкретних якостей особистості, необхідних для творчого оволодіння технологією педагогічної діяльності вчителя початкових класів:

- посилення інтеграційної ролі в навчанні майбутніх учителів початкових класів психолого-педагогічного супроводу як цілісного й безперервного процесу навчання, аналізу, формування, розвитку, саморозвитку й корекції інтегральної індивідуальності студента, викладача, який потрапляє в об'єктивне поле діяльності, куратора й керівництва факультету;

- системне пізнання й створення умов для самоперетворення особистості вчителя в самодіяльного, самосознаючого, цілеспрямованого (гранично індивідуалізованого) суб'єкта, здібного до саморозвитку в процесі його професійної підготовки, передбачаючи розробку й реалізацію відповідного змісту, моделей, алгоритмів навчальних розвиваючих технологій, адекватних засобів змістовно-функціонального, навчально-методичного й управлінського забезпечення, моніторингової діагностики й оцінки динаміки особистісно-професійного розвитку вчителя в системі університетської педагогічної освіти;

- організація комплексу зв'язків: початкова школа — вчитель початкових класів — дослідник — університет.

Ці умови успішного навчання майбутніх учителів початкових класів в університеті можуть бути сформульовані конкретніше у вигляді *дидактичних принципів*:

1. *Принцип суб'єкта діяльності* полягає в тому, що формування особистості студента та просування його в професійному розвитку здійснюються не тоді, коли він сприймає готове знання, а в процесі його власної діяльності, спрямованої на «відкриття» ним нового знання.

2. *Принцип цілісності педагогічної освіти* означає, що у майбутнього педагога повинно бути сформоване узагальнене, цілісне уявлення про світ і людину в ньому, яке досягається комплексом психолого-педагогічних, соціогуманітарних, культурознавчих і спеціальних дисциплін, що взаємодіють на базі філософсько-антропологічної методології.

3. *Принцип безперервності* означає таку організацію навчання майбутніх педагогів, коли забезпечується спадкоємність між всіма етапами професійної підготовки в змісті та навчальних технологіях.

4. *Принцип варіативності* припускає розвиток у студентів варіативного мислення, тобто розуміння можливості різних варіантів вирішення педагогічної проблеми, формування готовності до свідомого вибору варіативних моделей навчання в початковій школі.

5. *Принцип творчості* припускає максимальну орієнтацію на творчі засади в навчальній діяльності студентів, придбання ними власного досвіду творчо-перетворюваної діяльності.

6. *Принцип емоційного благополуччя* припускає зняття стресоутворюючих чинників навчального процесу, створення системи психологічного супроводу та педагогічної підтримки студентів у процесі професійної підготовки.

Підкреслимо, що представлена система дидактичних принципів забезпечує професійну підготовку майбутніх учителів початкових класів відповідно до основних дидактичних вимог вдосконалення професійної педагогічної освіти в університеті. При цьому вона включає ідеї про організацію особистісно-розвиваючого навчання провідних психологів і педагогів.

Отже, особливостями сучасної професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів є орієнтація на розвиток особистості студента як неповторної індивідуальності, створення оптимальних умов для його становлення, особистісного розвитку, готовність його до реалізації особистісно-орієнтованого навчання молодших школярів у різних типах шкіл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдулшина О. А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: для педагогических специальностей высших учебных заведений.* — М.: Просвещение, 1990. — 141 с.
2. Алексеев Н. А. *Понятие личностно-ориентированного обучения* // Завуч. — 1999. — № 3.
3. Белухин В. А. *Основы личностно-ориентированной педагогики.* Ч. 1. — М.: Ин-т практ. психологии; Воронеж: НМОДЭК, 1996. — 318 с.
4. Богоявленский Д. Н., Менчинская Н. А. *Психология усвоения знаний в школе.* — М.: АПН РСФСР, 1959. — 347 с.
5. Выготский Л. С. *Собрание сочинений.* Т. 4. — М., 1982.
6. Горшкова В. В. *Межсубъективные отношения в педагогическом процессе: Автореф. дис. ... д-ра. пед. наук.* — СПб., 1992. — 33 с.

7. Кушнір А. Природосообразность или педагогический волонтаризм // Народное образование. — 1998. — № 9–10. — С. 137–145.
8. Моторіна В. Г. Індивідуально-творча підготовка майбутнього вчителя як умова професійного становлення // Педагогічні науки: Зб. наук. праць. — Суми: СДПУ ім. А. С. Макаренка, 2000. — С. 286–292.
9. Сериков В. В. Личностно-ориентированное образование: к разработке дидактической концепции // Педагогика. — 1994. — № 5. — С. 16–21.
10. Слостенин В. Л. Основные тенденции модернизации высшего образования // Педагогическое образование и наука. — 2004. — № 1. — С. 43–50
11. Шадриков В. Д. Личностно-ориентированное обучение // Педагогика. — 1995. — № 5. — С. 18–19.
12. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. — М.: Сентябрь, 2000. — 112 с.

Оксана СЕРНЯК

УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

У статті розглядається проблема педагогічного управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів під час вивчення дисциплін гуманітарного циклу. Специфіка викладання цих дисциплін вимагає забезпечення колективних форм навчання. Процес гуманітаризації освіти висуває до вчителя гуманітарних дисциплін особливі вимоги, які полягають у володінні методами управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів.

В умовах модернізації освіти та проголошення курсу на реалізацію гуманістичної парадигми освіти проблема перетворення системи освіти з унітарної (авторитарної, трансляційної) на демократичну, гуманітарну, спрямовану насамперед на забезпечення можливостей постійного духовного розвитку особистості стає все більш актуальною. Одним з пріоритетних напрямків є розкриття здібностей і нахилів школярів, максимальне забезпечення розвитку їх інтелектуальних, моральних і духовних сил.

Разом із тим стратегічним завданням на сучасному етапі є підвищення ефективності навчання учнів з метою продуктивного засвоєння знань, формування умінь та навичок, створення умов для самовираження та самовдосконалення учнів у різних видах діяльності. У вирішенні цього важливого завдання вагоме місце належить удосконаленню педагогічного управління навчальною діяльністю школярів.

Цій проблемі присвячені дослідження К. Єсіповича, В. Лазарева, С. Машбиця, Н. Талізної, Л. Товажнянського, Г. Щедровицького, В. Якуніна та інших вчених.

Л. Товажнянський вважає педагогічне управління «цілеспрямованою, свідомою взаємодією учасників педагогічного процесу з метою забезпечення стабільного функціонування і розвитку організованої навчально-пізнавальної діяльності та досягнення оптимального результату у підготовці й належному вихованні учнів» [12, 34]. На думку В. Якуніна, суть педагогічного управління полягає в тому, що відповідно до поставленої мети здійснюється взаємодія учнів і вчителів, спрямована на активізацію діяльності учня у процесі навчання і досягнення необхідних результатів [14]. В. Михальська трактує педагогічне управління навчальною діяльністю учнів як специфічний вид діяльності, що реалізується через уміння вчителя цілеспрямовано впливати на учнів шляхом науково обґрунтованого прогнозування, планування, організації і регулювання, контролю і корекції, аналізу їхньої діяльності і досягати на цій основі освітньо-виховних цілей [5].

Однак глибшого дослідження потребують проблеми специфіки педагогічного управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів у викладанні різних дисциплін. Актуальним є оновлення змісту, пошук нових форм і методів професійної підготовки з метою забезпечення готовності майбутніх педагогів до ефективного педагогічного управління навчально-пізнавальною діяльністю дисциплін гуманітарного циклу.

Мета статті — виявити специфіку підготовки майбутніх вчителів дисциплін гуманітарного циклу до педагогічного управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів.

Змістом пізнавальної діяльності учнів при вивченні дисциплін гуманітарного циклу є ціннісно-нормативна система знань, що загальнолюдські, національні та соціальні цінності і